

หัวสัตว์ที่มีนัยน์ตา นำสังเกตว่า วิธีการเล่าเรื่องในรายละเอียด โดยเสนอภาพเล็กๆ ภายในโครงสร้างใหญ่ ทำให้นักถึงทั้งวิธีการนำเสนอภาพหลายนัยของ อาร์ชิมบอลโด ซึ่งให้แรงบันดาลใจแก่ศิลปินเซอร์เรียลิสต์ (ดูภาพ 18) และชวนให้นักถึงภาพรอยสักบนตัวซึ่งเป็นที่นิยมในเอเชีย

TH12

ถวัลย์ ดัชนี นารทชาดก (2517)

ในภาพวาดเส้น นารทชาดก (TH12) ตรงมุมขวาส่วนหน้าของภาพ แสดงรูปมือที่ประนมของรูกาธาชกุมารี ผู้ยึดมั่นในธรรมะ และมือที่แยกจากกันของพระเจ้าอังกศิผู้ละการปฏิบัติมั่นในศีลเล็กบำเพ็ญทาน หันไปหาความเพลิดเพลินด้านกามคุณเพราะหลงเชื่อคำแนะนำของซีเปลือย วัวกระทิงตัวใหญ่ที่กำลังอ้าปากมีเขาใหญ่ที่มาเป็นสัญลักษณ์แห่งความโง่เขลา ความตื้อรันของอังกศิราชผู้ไม่ยอมฟังคำทัดทานของราชธิดาและไม่คำนึงถึงผลบาปที่จะเกิดจากการกระทำ มีการแสดงรายละเอียดเกี่ยวกับความประพฤติที่มัวเมาในกามคุณนำรังเกียจของอังกศิราช เช่นตรงส่วนปากกระทิง มีเขี้ยวเล็บสัตว์ ก้ามปูใหญ่ รวมทั้งอุจจาระทะลักออกมาจากประตูบานที่เปิดบานที่ปิดแสดงลวดลายแบบประติมากรรม แต่เป็นรูปคนครึ่งนก หรือหนังกที่กำลังจ้องมองมิ่งทั้งเทพทวารบาล รายละเอียดตรงส่วนขาขวาของกระทิง ประกอบด้วยภาพสัตว์ต่างๆ เช่น ตัวนางอาย (ลิง lemur) และควายที่กำลังร้อง (สัญลักษณ์ของความเขลาและความหลงผิด) ในส่วนที่เป็นอวัยวะเพศของกระทิงนั้นมีรายละเอียดเป็นรูปงูกำลังเขมือบกินนก และนกที่กำลังอ้าปากเขมือบข้าง ตรงส่วนขาของกระทิงมีรายละเอียดเป็นรูปนกที่เพิ่งออกจากไข่

และกบที่ออกไข่ (สัญลักษณ์ของการเกิด) ข้างงูและกบมีหัวกระโหลก (สัญลักษณ์ของความตาย) กับสิ่งที่น่าเกลียดคล้ายอุจจาระ (กามกิเลส) พาดอยู่บนเขากะทิง

เหนือเขากะทิงเป็นภาพสรูปสาระของคำสอนของพระนารทพรหม ฤาษี ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ภาพ คือควายอยู่ในไข่ หมายถึงอวิชชา ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งทุกข์ ภาพหัวกระโหลกและภาพหนังกที่เต็มไปด้วยกล้ามเนื้อ อาจตีความได้ว่าเป็นผลของอวิชชา คือความตายหรือการดำรงชีวิตอยู่อย่าง เป็นทาสของรูกะกิเลส (อนิจจัง) ซึ่งตรงกันข้ามกับภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิง (อนัตตา) ที่แสดงด้วยภาพพระพักตร์ของพุทธปฏิมา

ในแง่โครงสร้างนับได้ว่ามีการพัฒนาไปจากโครงสร้างหลักสามเหลี่ยมและวงกลมที่ถวัลย์เคยใช้อย่างมาก กล่าวคือสามเหลี่ยมนั้นเหลือแต่เพียงเค้า คล้ายสามเหลี่ยมมุมฉากที่ประกอบด้วยเส้นโค้งราว 3-4 รูป ส่วนวงกลมก็เปลี่ยนเป็นวงรี 4 วง นอกจากนั้นก็ยังมีรูปสี่เหลี่ยมเพิ่มเข้ามาเป็นองค์ประกอบใหม่ นับได้ว่าอิทธิพลจากภาพ พระโครส... ของดาลี เหลืออยู่น้อยมาก แต่อาจมีอิทธิพลจากภาพอื่นของดาลี เช่นจากภาพ

นาฬิกาเหลว (ดูภาพ 35) (กระโหลกกับกลุ่มลูกนกเกิดใหม่พาดย้อยลงมา จากเขากะทิงในลักษณะเดียวกับที่นาฬิกาเหลวห้อยลงมาจกกิ่งไม้) นอกจากนั้นภาพมือที่ต่อกับขาโดยตรงก็เป็นลักษณะเดียวกับที่มาริตต์ เคยทำในภาพชื่อ *Intermission* (ดูภาพ 50) และการเจาะประตูที่ส่วนปาก ของกระทิงก็พัฒนามาจากภาพ TH8 และ TH9 โดยให้มีลายที่บานประตูด้านที่เปิด และด้านที่เปิดมีตัวสัตว์และอวัยวะของสัตว์ที่พุ่งพรูออกมา

TH13

ถวัลย์ ดัชนี *เวสสันดรชาดก* (2518-19)

ในภาพสีน้ำมัน *เวสสันดรชาดก* (TH13) ซึ่งเป็นภาพที่เล่าเรื่องราว ในพระชาติที่สำคัญที่สุดของพระโพธิสัตว์นั้นถวัลย์ใช้วิถีตีความใหม่ โดยเน้นเฉพาะแก่นของชาดก ตรงกลางภาพพระเวสสันดรประทับยืนอยู่หน้าผา หินที่มีสายน้ำไหลลงมา (อาจเป็นสัญลักษณ์ของเขาวงกตและการบริจาคน) ท่าที่ยืนนั้นหันหลังให้ไขว้มือทั้งสองพาดอยู่บนไหล่ ตรงหน้ามีรูปทรง ของชายล้าสน 2 ร่างยืนอยู่สองข้างผาหินค้อมศีรษะเข้าหากัน ระบายด้วยสี ออกแดงเป็นสัญลักษณ์ของตัณหา อุบาทวน และความโลภ ซึ่งพระโพธิสัตว์ ทรงมุ่งจะลดละเลิกให้หมดสิ้น (Klaus Wenk :143) ด้านซ้ายของภาพมี รูปช้างม้าที่พระเวสสันดร บริจาคไปแล้วและมีภาพล้อซุกซึ่งนั่งอยู่บนหลังช้าง สูงขึ้นไปมีภาพสัตว์ เช่นนกที่มีตากลมจ้องมองอยู่ใกล้ ๆ รูปบัลลังก์ซึ่งมีโถงศพที่ วางตั้งอยู่ (สันนิษฐานว่าเป็นสัญลักษณ์ของการเชื่อมโยงระหว่างทานบารมี) ด้านขวาของภาพเป็นรูปพระนางมัทรีที่ถูกเสือ 3 ตัวขวางทางไว้ไม่ให้ กลับอาศรม เบื้องบนเหนือเศียรของพระเวสสันดรและชายผู้เป็นสัญลักษณ์ ของตัณหา อุบาทวนและความโลภ นั้นมีดวงอาทิตย์ (สัญลักษณ์ของพระ โพธิญาณ) ที่เห็นสว่างเกือบเต็มดวง ซึ่งอาจแนะถึงภาวะใกล้ต่อการบรร ลุพระโพธิญาณ ต่างจากในภาพ TH7 ซึ่งพระอาทิตย์ยังถูกเงามืด (อวิชชา) บดบังเกือบหมดดวง

ในแง่โครงสร้าง ถวัลย์กลับมาใช้โค้งวงกลมกับสามเหลี่ยมประกอบ กันอยู่ตรงส่วนกลางภาพคล้ายโครงสร้างภาพ *พระไครสต์* ของดาลีอีกครั้งหนึ่ง เส้นโค้งที่เชื่อมไหล่ของภาพชายคู่ตรงกับเส้นโค้งแขนพระไครสต์ รอยกล้ำม เนื้อที่เฉียงจากใต้แขนลงมาตามตัวมีลักษณะเช่นเดียวกับเส้นจากแขน พระไครสต์ลงมาถึงส่วนปลายพระบาท แต่ส่วนที่เป็นมุมของสามเหลี่ยมจะ ซ่อนอยู่ใต้กล้ำมเนื้อหรือส่วนประกอบภาพทั่วไปไม่เห็นชัดเท่ากับในภาพของ ดาลี แต่พอเห็นได้ว่ารูปทรงของพระเวสสันดรจากไหล่ลงมาถึงช่วงเท้า ประกอบเป็นสามเหลี่ยมฐานแคบยอดคว่ำและปลายตัดคล้ายกับปลายล่าง ของไม้กางเขนในภาพของดาลี ส่วนวงกลมด้านบนนั้น อาจกล่าวได้ว่า พัฒนามาจาก TH7 ในเชิงความหมายเปรียบเทียบ แต่โดยโครงสร้างแล้วย้อน กลับไปหาโครงสร้างในภาพ TH3, TH4, TH5 และ TH6 อีกครั้ง (ดูภาพว่าง)

น่าสังเกตว่าถวัลย์นำวิธีการของเซอร์เรียลิสต์เกี่ยวกับการนำเสนอ วัตถุที่ต่างยุคต่างบริบทกันมาใช้ ดังที่เห็นได้จากการเสนอรูปโถงศพบน บัลลังก์ นอกจากนี้การใช้โถงศพในภาพนี้ยังทำให้นึกถึงผลงานของดาลี เช่น *The Sublime Moment* ด้วย (ดูภาพ 19)

TH14 ถวัลย์ ดัชนี ชุดจักรวาล : พระอาทิตย์ (2518-19)

ภาพจากชุด “พระรัตนตรัย” และ “จักรวาล”

โครงสร้างชุดวงกลมสามเหลี่ยมคล้ายในภาพ *พระไครสต์* ของดาลี จะกลับมาปรากฏอีกครั้งในภาพ *พระอาทิตย์* ในชุด “จักรวาล” (TH14) ภาพนี้อยู่ในกรอบรูปวงกลม รูปบุคลาธิษฐานของพระอาทิตย์ตามแนวความคิดเฉพาะตัวของถวัลย์มีหัวเป็นกวางเขาโค้ง จากไหล่ถึงเอวเป็นมนุษย์ มีแขน 8 แขน (น่าจะหมายถึงการส่องแสงไปทั่วทั้ง 8 ทิศ) กางชูออกไป 2 ข้าง เป็นมุมต่างๆกัน โค้งขึ้นบ้าง โค้งลงบ้าง ยื่นตรงออกไปบ้าง นั้งคร่อมหลังควายที่เป็นพาหนะในท่ากางขาออกไปได้เอวคือส่วนที่เป็นหัวของควาย มีเขี้ยวปลายงอนโค้งขึ้น 2 ข้างอยู่ในระดับเกือบกึ่งกลางของวงกลม ส่วนใต้หน้ากระหว่างขาหน้าของควายเป็นรูปหัวกระเซ้ห้อยลงมาทางด้านล่าง โกลัของวงกลมได้เขาควายเป็น 2 ด้าน มีภาพราชสีห์หัวงซึ่งมีชื่อทางเป็นกนกเปลว(ไฟ) ทุกอย่างในภาพเป็นสัญลักษณ์ของพลังชีวิต อำนาจ และความเร่าร้อนเผาผลาญผสมผสานกันในเครือ สีแดง เหลือง และส้ม

ภาพนี้แม้โครงสร้างจะมีเค้าของภาพ *พระไครสต์*..ของดาลี แต่ก็มีพัฒนาการทั้งในเชิงเทคนิคและเนื้อหา แสดงให้เห็นเอกลักษณ์แบบไทยของถวัลย์ได้ชัดเจน (ดูภาพร่าง)

TH15 ถวัลย์ ดัชนี ชุดพระรัตนตรัย : ตูพระธรรม (ตุที่ 1 ด้านหน้า) (2518-19)

ภาพชุด *พระรัตนตรัย* (ตูพระธรรมตุที่ 1 ด้านหน้า) (TH15) เป็นอีกภาพหนึ่งที่แสดงถึงเอกลักษณ์แบบไทยอย่างชัดเจน ในส่วนโครงสร้างมีการผสานสามเหลี่ยมยอดตั้งที่เกิดจากลวดลายของขาและร่างราชสีห์กับนาค และโค้งวงกลมที่เกิดจากแขนของนรสีห์กับครุฑเข้าด้วยกัน ภายในกรอบรูปสี่เหลี่ยมทำให้บานประตูทั้ง 2 ด้าน (ซึ่งไม่มีสันกลาง) ต่อกันได้อย่างมีเอกภาพ ไม่แบ่งแยกจากกันอย่างชัดเจนเหมือนบานตูพระธรรมทั่วไป ในส่วนรายละเอียดถวัลย์ประสานการแสดงกล้ำเนื้ออย่างมีพลัง สมจริง เข้ากับลวดลายตกแต่งแบบไทยประเพณีได้อย่างกลมกลืน

ภาพชุด **พระรัตนตรัย** (คู่พระธรรมดู่ที่ 2 หน้าข้างด้านซ้าย ชื่อ **Earth**) (TH16) ใช้กรอบรูปสามเหลี่ยม ภายในเป็นรูปสัตว์บกทั้งที่เป็นสัตว์ตามตำนาน เช่น ราชสีห์ ช้างเอราวัณ และสัตว์ในชีวิตจริง ซึ่งมีเค้าว่าหยิบมาจากสัตว์ 12 ราศี แต่เลือกเอาเฉพาะสัตว์ที่ดูร้าย ส่วนใหญ่กำลังคุกคามกัน โดยเฉพาะตรงส่วนล่างของภาพ เป็นข้อสรุปตามแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ว่าโลกนี้เป็นทุกข์

โครงสร้างสามเหลี่ยมและโค้งวงกลมปรากฏชัดเจนน้อยลงเห็นได้ราว ๆ จากองค์ประกอบของน้ำหนักสีดำ ซึ่งประกอบกันเป็นวงโค้งอยู่ข้างบนตรงส่วนกลางค่อนข้างมาทางด้านล่าง ดูคล้ายเป็นสามเหลี่ยมยอดตั้งปลายตัด (บริเวณหัวช้าง) ฐานค่อนข้างโค้งตามแนวรูปทรงของสัตว์ประเภทสี่เท้าที่กำลังแยกเขี้ยววิ่งฟันเข้าใส่กัน ความเด่นของภาพนี้อยู่ที่การใช้กรอบสามเหลี่ยมซึ่งชวนให้นึกถึงหน้าบันหรือเจดีย์อันเป็นรูปทรงที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และเป็นเฟรมที่โลกศิลปะตะวันตกนิยม ต่างจากของตะวันตกซึ่งนิยมกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้ามากกว่า

ในภาพนี้เอกลักษณ์เฉพาะตัวของถวัลย์ปรากฏชัดเจนในแง่การตัดเส้นขาวให้พื้นสีดำดูเด่นเป็นรูปทรง ตัดกับรายละเอียดตกแต่งโดยรอบ การจัดวางท่วงท่าของรูปทรงหลักก็มีลักษณะแปลกไปจากที่ช่างไทยโบราณเคยประดิษฐ์ไว้แต่ก่อนมา

ภาพ **ไตรภูมิ** (TH17) ของชุดจักรวาล มีรูปสัตว์ที่เป็นตัวแทนของภพภูมิและธาตุต่างๆ กล่าวคือ นาค (ธาตุน้ำ, ภูมิมหาธาต) ช้าง (ธาตุดิน, ภพมนุษย์) ครุฑ (ธาตุดลม, ภพสวรรค์) ประกอบกับหนารูหุ คชสีห์ ราชสีห์ และกนกเปลว (แทนธาตุไฟ) อยู่ในกรอบรูปสามเหลี่ยม เช่นเดียวกับ TH16 ศิลปินดูจะจงใจกลับลำดับของภาพ โดยเอานาค (บาดาล) ไว้บน และครุฑ (สวรรค์) ไว้ล่าง

เมื่อดูโครงสร้างของเส้นและสี ก็เห็นได้ว่ายังมีองค์ประกอบสามเหลี่ยมและวงกลมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากภาพ **พระไครสต์**..ของดาลี อยู่ (ดูภาพร่าง) กล่าวคือ รูป figure หลักตรงกลางภาพนั้นมิใช่โครงสร้างเป็นสามเหลี่ยมยอดคั่ว ซ้อนอยู่บนสามเหลี่ยมยอดตั้ง ให้ความรู้สึกถึงความมั่นคง หนักแน่น ในขณะที่ส่วนที่มีสีขาวซึ่งกระจายอยู่เป็นช่วงๆ (ประกอบกับสีอื่น เช่น สีทอง แดงเลือดนก น้ำตาลหม่น ที่มีน้ำหนักสีกลมกลืนกัน) ตรงตอนหัวของ figure หลังและอ้อมวนไปโดยรอบประกอบกันเข้าเป็นโค้งวงกลมเต็มวง ชวนให้นึกถึงพลังที่หมุนเวียนทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งที่สมดุลและทำให้รูป figure กลางเด่นยิ่งขึ้น

อาจกล่าวได้ว่าร่องรอยของอิทธิพลตะวันตกปรากฏในภาพ TH17 ของถวัลย์น้อยมาก แม้จะมีร่องรอยของการจัดโครงสร้างซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากดาลีและวิถีการวาดชานคนที่มักล้ามนื้อแบบไม่เคลือบเงา แต่ก็ได้รับการดัดแปลงให้กลมกลืนกับลวดลายแบบไทยประเพณี ไม่ดูแปลกแยกเหมือนใน TH5 และ TH6 การปะติดปะต่อแบบเสรีโดยเสนอรูปครึ่งมนุษย์ครึ่งสัตว์ก็เป็นไปตามขนบแบบตัวภาพในจิตรกรรมไทยโบราณมากกว่าอิทธิพลเซอร์เรียลลิสต์ ความเด่นของผลงานชิ้นนี้จึงอยู่ที่ลักษณะ

TH16 ถวัลย์ ดัชนี ชุดพระรัตนตรัย : ดิน (2518-19)

TH17 ถวัลย์ ดัชนี ชุดจักรวาล : ไตรภูมิ (2518-19)

เฉพาะตัว ในการเล่นน้ำหนักสีดำ-ขาวตัดกับสีอื่น ๆ และการออกแบบรูปทรงที่มีพลังความเคลื่อนไหวแต่หนักแน่นด้วยมวล ไม่พลิ้วอ่อนช้อยอย่างलयคนของวัดเชิงหวาย แขน ขา มือ เท้าของคนและสัตว์ทำได้สมบูรณ์เปลี่ยนแบบกล่อมเนื้อของสิ่งมีชีวิตถูกต้องตามหลักกายวิภาค นับว่าเป็นการผสมกับ ornamental style แบบตะวันออกได้อย่างกลมกลืนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของถวัลย์ในที่สุด

TH18

ถวัลย์ ดัชนี *ไม่มีชื่อ* (2525)

3. ผลงานของถวัลย์ในช่วงหลังจากปี 2519 จนตลอดช่วงเวลาในขอบเขตของงานวิจัย

เอกลักษณ์ของถวัลย์ยังคงอยู่ทั้งในเชิงโครงสร้างและรายละเอียด กล่าวในเชิงโครงสร้าง ภาพของเขายังประกอบด้วยสามเหลี่ยมและเส้นโค้งวงกลมอยู่ ในภาพ *ไม่มีชื่อ* (TH18) ซึ่งแสดงในงานศิลปกรรมหลัง 2475 ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี 2525 นั้น มีทั้งโครงสร้างสามเหลี่ยมและโค้งวงกลมเส้นล้อกัน (ดูภาพร่าง) โดยเฉพาะรูป figure หลักกลางภาพชวนให้ย้อนคิดถึงภาพ *พระโครสต์...* ของดาโลอยู่มาก รูปชายหญิงสังวาสที่อยู่ในทรงสามเหลี่ยมด้านขวาของภาพนั้นถวัลย์ได้นำมาพัฒนาเป็นภาพอีกไม่ต่ำกว่า 2 ภาพ อาทิเช่น TH19 และ TH20 (ดูต่อไปในบทที่ 5)

ข้อสังเกต

น่าสังเกตว่าเอกลักษณ์อีกประการหนึ่งของถวัลย์ที่เห็นได้ชัดเจน คือ ขอบวาดรูปนัยน์ตาสัตว์ หรือวงกลมเล็กที่มีลักษณะคล้ายตาสัตว์แทรกไว้ตามส่วนต่างๆ ของภาพ มากบ้าง น้อยบ้าง นับตั้งแต่ภาพ TH6 เป็นต้นมา คาดว่าเป็นความประทับใจที่ได้มาจากประสบการณ์ส่วนตัวในวัยเด็กที่ได้ร่วมล่าสัตว์ในป่าที่เขียงรายกับบิดา ถวัลย์เคยให้สัมภาษณ์ เมื่อ 30 พฤษภาคม 2528 ว่า เขาสนใจเรื่องตาสัตว์เป็นพิเศษ

เวลาที่เรไปล่าสัตว์นั้นสิ่งที่เรามองเห็นได้ในตอนกลางคืน คือ ตาของมัน ตานอยู่ขนาดนี้ ตาสัตว์กินหญ้าอยู่ขนาดนี้ ตาเสือหรือสัตว์กินเนื้อจะอยู่ขนาดนี้ ตานกที่กินนกจะต่างจากตานกที่กินผลไม้ เราได้มองเห็นว่าเราจับสัตว์พวกนี้มากินได้อย่างไร ตาที่จ้องมาที่เราให้ความรู้สึกอย่างไรบ้าง ความรู้สึกที่เราไปสัมผัสเป็นอย่างไร กลัวหรือกล้า นอกจากนี้ทุกคนแต่ละคนที่มองกันก็เป็นหน้าตาของจิตวิญญาณที่แสดงความรู้สึกออกมา